GLOBAL NOANIQLIK SHAROITIDA KORPORATIV RISKLARNI BOSHQARISH SAMARADORLIGI

Islomova Shoira Umid qizi
O‘zbekiston Respublikasi
Bank-moliya akademiyasi magistranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.23384283

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada global iqtisodiy va geosiyosiy noaniqlik sharoitida korporativ risklarni boshqarish samaradorligini oshirishning nazariy-uslubiy hamda amaliy jihatlari tadqiq etilgan. Xalqaro moliya bozorlaridagi beqarorlik, geosiyosiy ziddiyatlar, inflyatsion bosim, valyuta kurslari tebranishi, ta’minot zanjirlaridagi uzilishlar, kiberxavfsizlik tahdidlari va sun’iy intellekt texnologiyalari bilan bog‘liq yangi risklarning korporativ boshqaruv tizimiga ta’siri tahlil qilingan. Tadqiqot davomida ISO 31000 va COSO ERM xalqaro yondashuvlari, Jahon iqtisodiy forumi, Xalqaro valyuta jamg‘armasi hamda Allianz Commercial tashkilotlarining 2026-yilgi ma’lumotlaridan foydalanilgan. Korporativ risklarni aniqlash, baholash, monitoring qilish va minimallashtirishning zamonaviy mexanizmlari o‘rganilib, risklarni strategik boshqaruvga integratsiya qilish, stress-test va ssenariyli tahlil usullarini joriy etish hamda raqamli risk-monitoring tizimini takomillashtirish bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari korxonalarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash, operatsion uzluksizligini ta’minlash va tashqi iqtisodiy shoklarga moslashuvchanligini oshirishda integratsiyalashgan risk-menejment tizimi muhim ahamiyat kasb etishini asoslaydi.

Kalit so‘zlar: global noaniqlik, korporativ risk, risk-menejment, moliyaviy barqarorlik, strategik boshqaruv, geosiyosiy risk, operatsion risk, kiberxavfsizlik, stress-test, korporativ boshqaruv, ISO 31000, COSO ERM.

ABSTRACT

This article examines the theoretical, methodological, and practical aspects of enhancing the effectiveness of corporate risk management amidst global economic and geopolitical uncertainty. It analyzes the impact of instability in international financial markets, geopolitical conflicts, inflationary pressures, exchange rate fluctuations, supply chain disruptions, cybersecurity threats, and emerging risks associated with artificial intelligence technologies on corporate governance systems. The study utilizes international frameworks such as ISO 31000 and COSO ERM, as well as data from the World Economic Forum, the International Monetary Fund, and Allianz Commercial (specifically regarding the 2026 outlook). Modern mechanisms for identifying, assessing, monitoring, and minimizing corporate risks are explored, and practical recommendations are developed for integrating risk management into strategic planning, implementing stress-testing and scenario analysis methods, and enhancing digital risk-monitoring systems. The research findings substantiate the critical role of an integrated risk management system in strengthening the financial stability of enterprises, ensuring operational continuity, and increasing resilience against external economic shocks.

Keywords: global uncertainty, corporate risk, risk management, financial stability, strategic management, geopolitical risk, operational risk, cybersecurity, stress testing, corporate governance, ISO 31000, COSO ERM.

KIRISH

Jahon iqtisodiyotida globallashuv jarayonlarining chuqurlashuvi, xalqaro savdo aloqalarining murakkablashuvi, moliyaviy bozorlarning o‘zaro bog‘liqligi va geosiyosiy ziddiyatlarning kuchayishi korporativ subyektlar faoliyatida noaniqlik darajasining ortishiga sabab bo‘lmoqda. Ayniqsa, xalqaro kapital oqimlaridagi o‘zgarishlar, energiya resurslari narxlarining tebranishi, inflyatsion bosim, savdo cheklovlari hamda raqamli texnologiyalar bilan bog‘liq tahdidlar korxonalar moliyaviy natijalari va strategik rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda.

Bunday sharoitda korporativ risklarni boshqarish korxonalarning faqat ehtimoliy moliyaviy yo‘qotishlarini kamaytirishga qaratilgan alohida faoliyat turi bo‘lib qolmasdan, balki ularning raqobatbardoshligini, investitsion jozibadorligini va uzoq muddatli barqarorligini ta’minlovchi muhim boshqaruv mexanizmiga aylanmoqda.

Jahon iqtisodiy forumi tomonidan e’lon qilingan Global Risks Report 2026 hisobotida geoiqtisodiy qarama-qarshiliklar 2026-yilda global inqirozga sabab bo‘lishi mumkin bo‘lgan yetakchi xavf sifatida baholangan. Respondentlarning 18 foizi ushbu omilni eng muhim risk sifatida ko‘rsatgan bo‘lsa, davlatlararo qurolli mojarolar 14 foiz ulush bilan ikkinchi o‘rinni egallagan (World Economic Forum, 2026).

Xalqaro valyuta jamg‘armasining 2026-yil oktabr oyidagi prognoziga ko‘ra, jahon iqtisodiyotining o‘sish sur’ati 2026-yilda 3,1 foizni, 2027-yilda esa 3,4 foizni tashkil etishi kutilmoqda. Shu bilan birga, 2026-yilda global inflyatsiya 4,7 foiz darajasida prognoz qilinmoqda. Ushbu ko‘rsatkichlar korxonalar uchun xarajatlarni rejalashtirish, investitsiya loyihalarini moliyalashtirish va qarz majburiyatlarini boshqarishda noaniqlik saqlanib qolayotganini ko‘rsatadi (IMF, 2026a).

O‘zbekiston iqtisodiyotining xalqaro moliya va tovar bozorlariga integratsiyalashuvi kuchayib borayotgan sharoitda ham korporativ risklarni samarali boshqarish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Mamlakatdagi yirik aksiyadorlik jamiyatlari, sanoat korxonalari, eksportyor tashkilotlar va tijorat banklari faoliyatida valyuta, kredit, likvidlik, investitsion hamda operatsion risklarni kompleks baholash zarurati ortmoqda.

Shu nuqtayi nazardan, global noaniqlik sharoitida korporativ risklarni boshqarish samaradorligini oshirish, mavjud institutsional mexanizmlarni takomillashtirish va xalqaro ilg‘or tajribalarni milliy korporativ boshqaruv amaliyotiga moslashtirish muhim ilmiy-amaliy vazifalardan hisoblanadi.

Adabiyotlar sharhi: Korporativ risklarni boshqarish masalalari xalqaro iqtisodiy va boshqaruv adabiyotlarida keng tadqiq etilgan bo‘lib, ushbu yo‘nalishda risklarning iqtisodiy mohiyati, ularni tasniflash, baholash va korporativ strategiyaga integratsiya qilishga alohida e’tibor qaratilgan.

Kaplan va Mikes (2012) o‘zlarining Managing Risks: A New Framework nomli ilmiy ishida korporativ risklarni oldini olish mumkin bo‘lgan ichki risklar, strategik risklar va tashqi risklarga ajratgan. Mualliflarning fikricha, risklarning har bir guruhi uchun o‘ziga xos boshqaruv mexanizmlari qo‘llanishi lozim. Xususan, tashqi makroiqtisodiy va geosiyosiy risklarni boshqarishda ssenariyli tahlil va oldindan tayyorgarlik ko‘rish muhim ahamiyatga ega.

Hoyt va Liebenberg (2011) tomonidan olib borilgan tadqiqotda korporativ risklarni kompleks boshqarish tizimi bilan kompaniya qiymati o‘rtasidagi bog‘liqlik o‘rganilgan. AQSh sug‘urta kompaniyalari misolida o‘tkazilgan empirik tahlilda korporativ risk-menejment tizimini qo‘llash korxona qiymati bilan ijobiy bog‘liq ekani aniqlangan.

Bromiley, McShane, Nair va Rustambekov (2015) korporativ risklarni boshqarishni korporativ strategiya, tashkiliy tuzilma va boshqaruv qarorlari bilan uzviy bog‘liq tizim sifatida talqin qilgan. Ularning fikricha, risk-menejment samaradorligi faqat moliyaviy ko‘rsatkichlar orqali emas, balki boshqaruv jarayonlari va institutsional omillar orqali ham baholanishi kerak.

Xalqaro standartlashtirish tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan ISO 31000:2018 standarti risklarni aniqlash, tahlil qilish, baholash, qayta ishlash va monitoring qilish jarayonlarini tashkilotning barcha boshqaruv darajalariga integratsiya qilishni nazarda tutadi. Mazkur standart risklarni boshqarishda tizimlilik, moslashuvchanlik, axborotga asoslangan qarorlar va doimiy takomillashtirish tamoyillariga asoslanadi (ISO, 2018).

COSO tomonidan takomillashtirilgan Enterprise Risk Management – Integrating with Strategy and Performance konsepsiyasida korporativ risklarni boshqarish strategik maqsadlarni shakllantirish va tashkilot faoliyati natijadorligini oshirish bilan bog‘langan (COSO, 2017).

Zamonaviy ilmiy yondashuvlarni umumlashtirish asosida korporativ risk-menejment tizimining samaradorligi uchta asosiy mezon bilan tavsiflanishi mumkin: risklarni o‘z vaqtida aniqlash, ehtimoliy yo‘qotishlarni maqbul darajada cheklash va korxonaning tashqi shoklardan keyin faoliyatini tiklash qobiliyati.

Biroq global risklarning o‘zaro bog‘liqligi kuchayib borayotgan sharoitda alohida risk turlarini mustaqil ravishda baholash yetarli emas. Shu sababli risklarning birgalikdagi ta’sirini hisobga oladigan integratsiyalashgan boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqish muhim ilmiy vazifa hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi: Mazkur tadqiqotda global noaniqlik sharoitida korporativ risklarni boshqarish samaradorligini o‘rganish maqsadida tizimli tahlil, qiyosiy taqqoslash, statistik tahlil, ilmiy umumlashtirish, ssenariyli yondashuv va risklarni baholash metodlaridan foydalanildi.

Tadqiqotning axborot bazasini Jahon iqtisodiy forumi, Xalqaro valyuta jamg‘armasi, Jahon banki va Allianz Commercial tashkilotlarining 2026-yilgi hisobotlari, shuningdek, ISO 31000 hamda COSO ERM metodologiyalari tashkil etdi.

Tizimli tahlil usuli korporativ risklarning shakllanishi, ularning o‘zaro bog‘liqligi hamda moliyaviy va operatsion faoliyatga ta’sirini aniqlash uchun qo‘llanildi. Qiyosiy tahlil orqali xalqaro risk-menejment standartlarining ustuvor jihatlari o‘rganildi.

Statistik tahlil asosida global xavflarning dolzarblik darajasi va korporativ risklar tarkibidagi ustuvor yo‘nalishlar baholandi.

Risklarni miqdoriy baholashda quyidagi asosiy formula tavsiya etiladi:

$$EL = P \times L$$

Bu yerda:

- EL — kutilayotgan yo‘qotish miqdori;
- P — risk hodisasining yuz berish ehtimoli;
- L — risk sodir bo‘lganda yuzaga keladigan moliyaviy yo‘qotish.

Mazkur formula risklarni dastlabki baholashda qo‘llanishi mumkin. Biroq murakkab korporativ risklar sharoitida ehtimollik va yo‘qotishlar o‘rtasidagi bog‘liqliklarni, shuningdek, kam uchraydigan, ammo katta zarar keltiradigan hodisalarni alohida hisobga olish talab etiladi.

Shuningdek, tadqiqotda korporativ risklarni boshqarish samaradorligini baholash uchun risk darajasi, likvidlik zaxirasi, qarzga xizmat ko‘rsatish imkoniyati, operatsion uzilish davomiyligi va riskka javob berish tezligini birgalikda ko‘rib chiqish yondashuvi taklif qilindi.

Tadqiqot ikkilamchi statistik manbalar va nazariy tahlilga asoslangan bo‘lib, alohida kompaniyalarning maxfiy ichki ma’lumotlari yoki mustaqil korporativ so‘rov natijalaridan foydalanilmadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Global iqtisodiy muhitdagi o‘zgarishlar korporativ risklarning tarkibi, ularning yuzaga kelish ehtimoli va ehtimoliy moliyaviy oqibatlarini sezilarli darajada murakkablashtirmoqda. Ayniqsa, geosiyosiy

beqarorlik, xalqaro savdo cheklovlari, energiya resurslari narxlarining o‘zgarishi va texnologik xavflar korxonalar faoliyatiga bir vaqtning o‘zida ta’sir ko‘rsatmoqda.

Jahon iqtisodiy forumi tomonidan o‘tkazilgan Global Risks Perception Survey 2025–2026 tadqiqoti global xavflar tarkibida geoiqtisodiy va geosiyosiy omillarning ustuvor ahamiyat kasb etayotganini ko‘rsatmoqda.

1-jadval.

2026-yilda global miqyosdagi asosiy xavflarning ustuvorlik darajasi

№	Global xavf turlari	Respondentlar ulushi, %
1	Geoiqtisodiy qarama-qarshiliklar	18
2	Davlatlararo qurolli mojarolar	14
3	Ekstremal ob-havo hodisalari	8
4	Jamiyatdagi qutblanish	7
5	Noto‘g‘ri axborot va dezinformatsiya	7
6	Iqtisodiy pasayish	5
7	Sun’iy intellektning salbiy oqibatlari	4
8	Kiberxavfsizlik tahdidlari	3

Manba: World Economic Forum (2026), Global Risks Report 2026 ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi. Foizlar 2026-yilda global inqirozni keltirib chiqarishi mumkin bo‘lgan eng muhim bitta xavfni tanlagan respondentlar ulushini bildiradi.

Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinadiki, geoiqtisodiy qarama-qarshiliklar global xavflar ichida yetakchi o‘rinni egallamoqda. Bu holat savdo tariflarining o‘zgarishi, iqtisodiy sanksiyalar, investitsion cheklovlar va xalqaro ta’minot zanjirlarining qayta tashkil etilishi bilan bog‘liq.

Davlatlararo qurolli mojarolarning ikkinchi o‘rinda qayd etilishi esa transport-logistika xarajatlari, energiya resurslari narxlari va eksport-import operatsiyalari barqarorligi uchun muhim xavflar mavjudligini anglatadi.

Mazkur global xavflarning korporativ faoliyatga ta’siri turlicha namoyon bo‘ladi. Masalan, geoiqtisodiy qarama-qarshiliklar eksport bozorlarining qisqarishiga, narxlarning o‘zgarishi esa ishlab chiqarish tannarxining oshishiga olib kelishi mumkin. Texnologik risklar esa axborot xavfsizligi buzilishi, operatsion jarayonlar to‘xtashi va korporativ obro‘ning pasayishi bilan bog‘liq.

Korporativ darajadagi risklarni yanada aniqroq baholash uchun Allianz Commercial tomonidan e’lon qilingan 2026-yilgi xalqaro risk barometri natijalari muhim ahamiyatga ega.

2-jadval.

2026-yilda korxonalar faoliyatiga ta’sir etuvchi asosiy biznes risklari

№	**Korporativ risk turlari**	**Respondentlar ulushi, %**
1	Kiberhujumlar va axborot xavfsizligi	42
2	Sun’iy intellekt bilan bog‘liq risklar	32
3	Biznes faoliyatining uzilishi, shu jumladan ta’minot zanjiri muammolari	29
4	Qonunchilik va tartibga solishdagi o‘zgarishlar	26
5	Tabiiy ofatlar	21
6	Iqlim o‘zgarishi	19
7	Siyosiy risklar va zo‘ravonlik	15

Manba: Allianz Commercial (2026), Allianz Risk Barometer 2026 ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

2-jadval natijalari korporativ risklar tarkibida raqamli va texnologik tahdidlar ustuvor ahamiyat kasb etayotganini ko‘rsatmoqda. Xususan, respondentlarning 42 foizi kiberxavfsizlikni eng muhim biznes risklaridan biri sifatida qayd etgan.

Sun’iy intellekt bilan bog‘liq risklarning 32 foizga yetishi korporativ boshqaruvda yangi texnologiyalarni joriy etish jarayonida ma’lumotlar xavfsizligi, algoritmik xatolar, huquqiy javobgarlik va qarorlar shaffofligiga oid muammolar kuchayib borayotganini ko‘rsatadi.

Biznes faoliyatining uzilishi bilan bog‘liq risklarning 29 foiz ulushga ega ekani korxonalar uchun ishlab chiqarish jarayonlari, logistika tizimi va asosiy yetkazib beruvchilar faoliyatining uzluksizligini ta’minlash zarurligini asoslaydi.

Shuningdek, qonunchilik va tartibga solishdagi o‘zgarishlarning 26 foiz ulushga ega bo‘lishi korporativ subyektlarning xalqaro savdo siyosati, tarif cheklovlari, ekologik talablar va tartibga solishdagi yangiliklarga tez moslashishini talab etadi.

Ushbu ikki xalqaro tadqiqot metodologiyasi bir-biridan farq qiladi. Jahon iqtisodiy forumi global miqyosdagi xavflarni baholagan bo‘lsa, Allianz Commercial korxonalarning biznes faoliyatiga ta’sir etadigan risklarga e’tibor qaratgan. Shu sababli ularning foiz ko‘rsatkichlarini to‘g‘ridan-to‘g‘ri taqqoslash emas, balki bir-birini to‘ldiruvchi manbalar sifatida talqin qilish maqsadga muvofiq.

Global moliyaviy risklarning kuchayishi ham korporativ boshqaruv tizimlariga yangi talablarni yuzaga keltirmoqda. Xalqaro valyuta jamg‘armasining 2026-yil oktabr oyidagi Global Financial Stability Report hisobotida sun’iy intellekt investitsiyalarining kutilgan natijani bermasligi, davlat obligatsiyalari daromadliligining keskin oshishi va kiberhujumlar moliyaviy barqarorlikka tahdid soluvchi asosiy omillar sifatida qayd etilgan (IMF, 2026b).

Ushbu risklar korxonalar uchun kredit resurslari qiymatining oshishi, investitsiya loyihalarining daromadliligi pasayishi, qayta moliyalashtirish imkoniyatlarining cheklanishi va operatsion xarajatlarning ko‘payishi orqali namoyon bo‘lishi mumkin.

O‘zbekiston sharoitida ham bunday omillar muhim ahamiyatga ega. Jahon bankining O‘zbekiston bo‘yicha ma’lumotlariga ko‘ra, mamlakat iqtisodiyoti 2025-yilda 7,7 foizga o‘sgan va 2026-yil uchun 7,9 foizlik o‘sish prognoz qilingan. Shu bilan birga, energiya narxlari shoklari, asosiy savdo hamkorlaridagi iqtisodiy o‘zgarishlar va narxlar beqarorligi muhim tashqi xavflar sifatida qayd etilgan (World Bank, 2026).

Mamlakatdagi korporativ subyektlar uchun ushbu tashqi omillarni hisobga olgan holda risklarni boshqarish tizimini ishlab chiqish muhim hisoblanadi.

Xususan, eksport faoliyatiga ixtisoslashgan korxonalarda xorijiy valyutadagi tushumlar o‘zgarishi, importga qaram ishlab chiqarish subyektlarida xomashyo va uskunalar narxlari tebranishi, qarz mablag‘lari hisobiga faoliyat yurituvchi tashkilotlarda esa foiz stavkalari va likvidlik risklari ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, korporativ risklarni boshqarish samaradorligini baholash uchun quyidagi ko‘rsatkichlar tizimi taklif etiladi.

3-jadval.

Korporativ risk-menejment samaradorligini baholashning taklif etilayotgan ko‘rsatkichlari

Ko‘rsatkich	Baholash mazmuni	Boshqaruvdagi ahamiyati
Risk bo‘yicha kutilayotgan yo‘qotish	Hodisa ehtimoli va yo‘qotish hajmi	Moliyaviy zarar darajasini baholash
Likvidlik zaxirasi	Mavjud likvid aktivlar va qisqa muddatli ehtiyojlar	To‘lov qobiliyatini saqlash

Ko‘rsatkich	Baholash mazmuni	Boshqaruvdagi ahamiyati
Qarzga xizmat ko‘rsatish koeffitsiyenti (DSCR)	Qarzga xizmat ko‘rsatish uchun mavjud pul oqimi / qarz bo‘yicha to‘lovlar	Moliyaviy majburiyatlarni bajarishni baholash
Riskka javob berish vaqti	Risk aniqlanganidan choralar boshlanguniga qadar vaqt	Boshqaruvning tezkorligini baholash
Operatsion tiklanish vaqti	Uzilishdan keyin kritik faoliyatni tiklashga ketgan vaqt	Korxona faoliyatining uzluksizligini baholash
Stress-test natijasi	Salbiy ssenariyda likvidlik, foyda va qarz yukining o‘zgarishi	Korxonaning tashqi shoklarga chidamliligini aniqlash

Manba: ISO 31000, COSO ERM va xalqaro risk-menejment yondashuvlari asosida muallif tomonidan ishlab chiqildi.

Taklif etilgan ko‘rsatkichlar korporativ risklarni boshqarish samaradorligini faqat risklar soni yoki ularning yuzaga kelish chastotasi orqali emas, balki korxonaning moliyaviy va operatsion barqarorligiga ko‘rsatadigan ta’siri asosida baholash imkonini beradi.

Risk-menejment tizimini takomillashtirishda ssenariyli tahlil usulidan foydalanish ham maqsadga muvofiq. Bunda korxonaning faoliyati bazaviy, salbiy va keskin inqirozli ssenariylar asosida baholanadi. Har bir ssenariy bo‘yicha pul oqimlari, xarajatlar, qarz majburiyatlari va investitsion ehtiyojlar qayta hisoblanadi.

MUHOKAMA

Global iqtisodiy va geosiyosiy noaniqlikning kuchayishi korporativ risklarni boshqarish tizimining mazmuni, tashkiliy mexanizmlari hamda samaradorligini baholash mezonlarini qayta ko‘rib chiqishni talab etmoqda. Tadqiqot davomida olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy korporativ boshqaruv amaliyotida risk-menejment faqat ehtimoliy moliyaviy yo‘qotishlarni kamaytirish vositasi sifatida emas, balki korxonaning strategik barqarorligi, investitsion jozibadorligi va raqobatbardoshligini ta’minlovchi kompleks boshqaruv tizimi sifatida qaralishi lozim. Ayniqsa, jahon iqtisodiyotidagi tarkibiy o‘zgarishlar, xalqaro savdo munosabatlaridagi cheklovlar, moliyaviy bozorlarning beqarorligi va texnologik transformatsiya jarayonlari korporativ risklarning o‘zaro bog‘liqligini kuchaytirib, ularni alohida boshqarish imkoniyatlarini cheklamoqda.

Mazkur jarayonlarni baholashda korporativ risklarning o‘zaro ta’sirini hisobga olish alohida ahamiyat kasb etadi. Masalan, xalqaro energiya bozoridagi narxlar o‘zgarishi dastlab ishlab chiqarish xarajatlariga ta’sir ko‘rsatsa, keyinchalik mahsulot tannarxi, sotish hajmi, foyda marjasi va korxonaning likvidlik ko‘rsatkichlariga salbiy ta’sir etishi mumkin. Shu sababli korporativ risklarni boshqarishda faqat alohida xavflarni aniqlash emas, balki ularning bir-birini kuchaytiruvchi ta’sirini baholash ham zarur. Bunday yondashuv moliyaviy, operatsion va strategik risklarni yagona boshqaruv tizimiga birlashtirish imkonini beradi.

Xalqaro tadqiqotlar bilan taqqoslash shuni ko‘rsatadiki, integratsiyalashgan korporativ risk-menejment tizimining asosiy ustunligi turli risklar o‘rtasidagi bog‘liqlikni hisobga olishdan iborat. Kaplan va Mikes (2012) tomonidan ilgari surilgan yondashuvda ichki, strategik va tashqi risklarning har biri uchun mos boshqaruv vositalaridan foydalanish zarurligi ta’kidlangan. Biroq hozirgi global noaniqlik sharoitida ushbu risklar o‘rtasidagi chegaralar tobora nisbiy tus olmoqda. Masalan, tashqi geosiyosiy xavf korxonaning ichki operatsion faoliyatiga ta’sir ko‘rsatishi, operatsion uzilish esa moliyaviy majburiyatlarni bajarish imkoniyatini cheklashi mumkin. Shu jihatdan risklarning alohida tasnifi ularni aniqlash uchun muhim bo‘lsa-da, samarali boshqaruv uchun kompleks baholash talab etiladi.

Tadqiqotning yana bir muhim jihati korporativ risklar tarkibida raqamli va texnologik xavflarning ortib borayotgan ahamiyati bilan bog‘liq. Allianz Commercial tashkilotining 2026-yilgi tadqiqotida kiberxavfsizlik va sun’iy intellekt bilan bog‘liq risklarning yuqori o‘rinlarni egallashi korporativ boshqaruv tizimida axborot xavfsizligi va raqamli barqarorlik masalalari strategik ahamiyat kasb etayotganini ko‘rsatadi (Allianz Commercial, 2026). Korxonalarda elektron hujjat aylanishi, avtomatlashtirilgan moliyaviy boshqaruv, raqamli ta’minot zanjirlari va sun’iy intellekt asosidagi qaror qabul qilish tizimlarining kengayishi operatsion samaradorlikni oshirishi mumkin. Shu bilan birga, ushbu texnologiyalar ma’lumotlar maxfiyligi buzilishi, kiberhujumlar, algoritmik xatolar va axborot tizimlarining ishlamay qolishi kabi yangi tahdidlarni yuzaga keltirmoqda.

Bunday sharoitda raqamli texnologiyalarni korporativ risklarni boshqarishning faqat samaradorlikni oshiruvchi vositasi sifatida talqin qilish yetarli emas. Chunki raqamlashtirish jarayonining o‘zi ham yangi risk manbalarini shakllantiradi. Shu sababli korxonalarda raqamli risk-monitoring tizimlarini joriy etish bilan bir qatorda, axborot xavfsizligi standartlariga rioya qilish, ma’lumotlarni himoyalash, zaxira infratuzilmani shakllantirish va texnologik uzilishlarga tezkor javob qaytarish mexanizmlarini rivojlantirish lozim. Risklarni aniqlash jarayonlarida sun’iy intellekt algoritmlaridan foydalanilganda esa qarorlarning shaffofligi, ma’lumotlar sifati va inson nazorati ta’minlanishi muhim hisoblanadi.

Korporativ risklarni boshqarish samaradorligini baholashda moliyaviy ko‘rsatkichlar bilan birga nomoliyaviy indikatorlardan foydalanish ham muhimdir. An’anaviy yondashuvlarda risk-menejment natijadorligi asosan zararlar miqdori, foyda rentabelligi va likvidlik darajasi orqali baholangan bo‘lsa, zamonaviy korporativ boshqaruvda risklarni aniqlash tezligi, operatsion uzilish davomiyligi, inqiroz holatlariga moslashish qobiliyati va ichki nazorat tizimining ishonchliligi kabi ko‘rsatkichlar ham ahamiyat kasb etmoqda. Bu korporativ risklarni boshqarish samaradorligini kompleks baholash imkonini kengaytiradi.

Shu nuqtayi nazardan, tadqiqotda taklif etilgan risk-menejment samaradorligini baholash ko‘rsatkichlari tizimi korxonalarning risklarga chidamlilik darajasini aniqlashga xizmat qilishi mumkin. Biroq ushbu ko‘rsatkichlardan foydalanishda korxonaning faoliyat sohasi, aktivlari tarkibi, qarz majburiyatlari, bozor segmenti va tashkiliy xususiyatlarini hisobga olish zarur. Masalan, ishlab chiqarish korxonalarida xomashyo narxlari va ta’minot zanjiri risklari ustuvor ahamiyatga ega bo‘lsa, moliya institutlarida kredit, likvidlik va foiz stavkasi risklariga ko‘proq e’tibor qaratiladi. Axborot texnologiyalari sohasidagi kompaniyalar uchun esa kiberxavfsizlik, ma’lumotlar himoyasi va texnologik uzluksizlik asosiy ustuvor yo‘nalishlardan hisoblanadi.

Global noaniqlik sharoitida korporativ risklarni boshqarish samaradorligiga ta’sir etuvchi yana bir muhim omil korxonalarning strategik moslashuvchanligidir. Tashqi iqtisodiy muhit tez o‘zgarayotgan sharoitda uzoq muddatli qat’iy rejalarga asoslangan boshqaruv tizimi ayrim hollarda kutilgan natijalarni bermasligi mumkin. Shu sababli korporativ strategiyalarni ishlab chiqishda bir nechta iqtisodiy rivojlanish ssenariylarini hisobga olish, muqobil moliyalashtirish manbalarini shakllantirish hamda investitsiya loyihalarining tashqi shoklarga sezgirligini oldindan baholash zarur. Ssenariyli tahlil va stress-test mexanizmlari korxonaning salbiy iqtisodiy sharoitlarda faoliyatini davom ettirish imkoniyatini aniqlashda muhim vosita hisoblanadi.

O‘zbekiston korporativ sektorida risklarni boshqarish samaradorligini oshirish masalasi mamlakat iqtisodiyotining xalqaro bozorlar bilan integratsiyalashuvi, investitsiya jarayonlarining faollashuvi va korporativ boshqaruv standartlarining rivojlanishi bilan bevosita bog‘liqdir. Xususan, yirik aksiyadorlik jamiyatlari, sanoat korxonalari, tijorat banklari hamda eksport faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlarda xalqaro iqtisodiy jarayonlarning ta’sirini oldindan baholash va unga mos boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega. Valyuta kurslari tebranishi, tashqi qarz majburiyatlari qiymatining

o‘zgarishi, import xomashyo narxlarining oshishi va eksport bozorlaridagi talabning pasayishi korporativ subyektlar moliyaviy barqarorligiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Shu sababli O‘zbekiston korxonalarida risk-menejment tizimini takomillashtirishda xalqaro tajribalarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirish emas, balki ularni milliy iqtisodiyotning institutsional xususiyatlariga moslashtirish maqsadga muvofiqdir. Jumladan, ISO 31000 standarti asosida risklarni aniqlash va monitoring qilish jarayonlarini tizimlashtirish, COSO ERM konsepsiyasi asosida esa risklarni korporativ strategiya va boshqaruv qarorlariga integratsiya qilish imkoniyatlarini kengaytirish mumkin. Bunda kuzatuv kengashi, ijroiya organi, risk-menejment bo‘linmasi va ichki audit xizmatining vakolatlarini aniq belgilash muhim hisoblanadi.

Shuningdek, korporativ risklarni boshqarishda risk-madaniyatni rivojlantirish masalasiga alohida e’tibor qaratish zarur. Risk-menejment tizimining samaradorligi faqat ishlab chiqilgan ichki nizomlar yoki tashkiliy tuzilmalar mavjudligi bilan belgilanmaydi. Uning amaliy natijadorligi rahbariyatning risklarga munosabati, xodimlarning mas’uliyati, axborot almashinuvi sifati va boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayonlarida risklarni hisobga olish darajasiga ham bog‘liq. Shu sababli xodimlarni risklarni aniqlash va baholash bo‘yicha muntazam o‘qitish, ichki hisobot mexanizmlarini rivojlantirish hamda risklarga oid ma’lumotlarning shaffofligini ta’minlash tavsiya etiladi.

Tadqiqot natijalarini muhokama qilishda korporativ risklarni boshqarish tizimini rivojlantirish bilan bog‘liq iqtisodiy xarajatlarni ham hisobga olish lozim. Murakkab risk-monitoring platformalarini joriy etish, malakali mutaxassislarni jalb qilish, ichki nazorat tizimini takomillashtirish va stress-test mexanizmlarini ishlab chiqish muayyan moliyaviy resurslarni talab etadi. Shuning uchun korporativ risk-menejmentni takomillashtirish jarayonida kutilayotgan iqtisodiy manfaatlar va tizimni joriy etish xarajatlari o‘rtasidagi mutanosiblikni baholash zarur. Ayniqsa, kichik va o‘rta korxonalarda risklarni boshqarishning nisbatan sodda, kam xarajatli va amaliy jihatdan qulay mexanizmlaridan foydalanish maqsadga muvofiq.

Muhokama natijalari korporativ risklarni boshqarish samaradorligini oshirishda profilaktik choralar ustuvor ahamiyat kasb etishini ko‘rsatadi. Risk sodir bo‘lganidan keyin uning oqibatlarini bartaraf etishga qaratilgan boshqaruv mexanizmlari muhim bo‘lsa-da, risklarni oldindan aniqlash, ularning ehtimoliy oqibatlarini baholash va tegishli zaxira rejalarini ishlab chiqish korxonaning tashqi shoklarga tayyorgarligini oshirishi mumkin. Bu esa reaktiv risk-menejment modelidan proaktiv va strategik yondashuvga asoslangan boshqaruv tizimiga o‘tish zaruratini asoslaydi.

Shu bilan birga, tadqiqotning ayrim cheklovlarini e’tiborga olish zarur. Tahlil xalqaro tashkilotlarning statistik ma’lumotlari, ilmiy adabiyotlar va konseptual yondashuvlariga asoslangan bo‘lib, O‘zbekistonning alohida korxonalarida risk-menejment tizimi samaradorligiga doir mustaqil empirik baholash amalga oshirilmagan. Shu sababli taklif etilgan mexanizmlarning iqtisodiy samaradorligini aniq miqdoriy ko‘rsatkichlarda ifodalash uchun korxonalar kesimida qo‘shimcha ma’lumotlarni yig‘ish, moliyaviy natijalarni qiyosiy tahlil qilish va ekonometrik baholashlarni amalga oshirish talab etiladi. Kelgusidagi ilmiy tadqiqotlarda korporativ risk-menejment sifati bilan korxona rentabelligi, likvidligi, moliyaviy barqarorligi va investitsion jozibadorligi o‘rtasidagi bog‘liqlikni empirik o‘rganish maqsadga muvofiq.

XULOSA

Global noaniqlik sharoitida korporativ risklarni boshqarish samaradorligini tadqiq etish natijasida korxonalarning moliyaviy barqarorligi, strategik rivojlanishi va raqobatbardoshligini ta’minlashda risk-menejment tizimi muhim boshqaruv mexanizmi ekanligi aniqlandi.

Xalqaro statistik ma'lumotlar tahlili global xavflar tarkibida geoiqtisodiy qarama-qarshiliklar, geosiyosiy ziddiyatlar, kiberxavfsizlik tahdidlari va sun'iy intellekt bilan bog'liq risklarning ahamiyati ortayotganini ko'rsatdi. Ushbu jarayonlar korxonalar faoliyatiga moliyaviy, operatsion va strategik yo'nalishlar orqali ta'sir ko'rsatmoqda.

Tadqiqot natijalari asosida korporativ risklarni boshqarish samaradorligini oshirish bo'yicha quyidagi asosiy ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi.

Birinchidan, korporativ risklarni boshqarishning integratsiyalashgan modelini joriy etish zarur. Mazkur model risklarni aniqlash, baholash, nazorat qilish va monitoring qilish jarayonlarini korxonaning strategik maqsadlari bilan uyg'unlashtirishga asoslanishi lozim.

Ikkinchidan, global noaniqlik sharoitida korporativ risklarni baholashda ssenariyli tahlil va stress-test mexanizmlarini rivojlantirish maqsadga muvofiq. Bu korxonalarga turli iqtisodiy shoklarning moliyaviy natijalarga ta'sirini oldindan aniqlash imkonini beradi.

Uchinchidan, korporativ risk-menejment tizimida raqamli texnologiyalar, avtomatlashtirilgan monitoring va ma'lumotlar tahliliga asoslangan yondashuvlardan foydalanishni kengaytirish zarur. Natijada risklarni aniqlash va boshqaruv qarorlarini qabul qilish tezkorligi oshishi mumkin.

To'rtinchidan, korporativ boshqaruv tizimida risklarni nazorat qilish bo'yicha mas'uliyatni aniq taqsimlash, mustaqil risk-menejment funksiyasini rivojlantirish va kuzatuv kengashining nazorat rolini mustahkamlash tavsiya etiladi.

Beshinchidan, korxonalarda moliyaviy va operatsion barqarorlikni ta'minlash maqsadida likvidlik zaxiralarini shakllantirish, moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish va ta'minot zanjirlarining uzluksizligini ta'minlash choralarini kuchaytirish zarur.

Oltinchidan, O'zbekiston korporativ sektorida xalqaro ISO 31000 va COSO ERM yondashuvlarini korxonalarning tashkiliy tuzilmasi, faoliyat yo'nalishi va risk profiliga moslashtirib joriy etish tavsiya etiladi.

Global noaniqlik sharoitida korporativ risklarni boshqarish samaradorligini oshirish korxonalarning moliyaviy xavfsizligini mustahkamlash, investitsion jozibadorligini yuksaltirish va uzoq muddatli raqobatbardosh rivojlanishini ta'minlashning muhim shartlaridan biridir. Risk-menejment tizimining samaradorligi faqat ehtimoliy yo'qotishlarni kamaytirish bilan emas, balki korxonaning tashqi shoklarga moslashish va faoliyatini uzluksiz davom ettirish qobiliyati bilan ham baholanishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Allianz Commercial (2026) Allianz Risk Barometer 2026. Munich: Allianz Commercial.
2. Basel Committee on Banking Supervision (2021) Principles for Operational Resilience. Basel: Bank for International Settlements.
3. Bromiley, P., McShane, M., Nair, A. and Rustambekov, E. (2015) 'Enterprise risk management: Review, critique, and research directions', Long Range Planning, 48(4), pp. 265–276.
4. COSO (2017) Enterprise Risk Management — Integrating with Strategy and Performance. Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission.
5. Hoyt, R.E. and Liebenberg, A.P. (2011) 'The value of enterprise risk management', Journal of Risk and Insurance, 78(4), pp. 795–822.
6. International Monetary Fund (2026a) World Economic Outlook, October 2026. Washington, DC: IMF.
7. International Monetary Fund (2026b) Global Financial Stability Report, October 2026: Resilience, Risk, and Transformation. Washington, DC: IMF.
8. International Organization for Standardization (2018) ISO 31000:2018 — Risk Management: Guidelines. Geneva: ISO.

9. Kaplan, R.S. and Mikes, A. (2012) ‘Managing risks: A new framework’, Harvard Business Review, 90(6), pp. 48–60.
10. National Institute of Standards and Technology (2024) The NIST Cybersecurity Framework (CSF) 2.0. NIST CSWP 29. Gaithersburg, MD: NIST.
11. World Bank (2026) Global Economic Prospects, June 2026. Washington, DC: World Bank.
12. World Bank (2026) Uzbekistan: Country Overview. Washington, DC: World Bank.